

УДК 346.546

Тетяна Швидка,

канд. юрид. наук,

асистент кафедри господарського права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ І ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА (ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД)

Стаття присвячена розгляду історії становлення конкурентного законодавства зарубіжних країн. Зокрема, автором розглянуто досвід формування моделей конкурентного права і законодавства в США, Канаді, Великій Британії та країнах Європейської спільноти. Розглянуто досвід регулювання конкурентних відносин в іноземних країнах та основні положення антимонопольного законодавства сьогодення.

Ключові слова: антимонопольне законодавство, конкурентне право, конкурентне законодавство, антитрестове законодавство, антимонопольна політика держави, антимонопольне регулювання.

Постановка проблеми. Історія розвитку та становлення конкурентного законодавства відрізняється залежно від того, про яку країну йдеться, оскільки етапи розвитку, темпи та інтенсивність подій різняться залежно від передумов, які склалися історично, від особливостей соціально-політичної ситуації в той чи інший період часу, від рівня готовності суб'єктів, передусім, нормотворчості до створення своєчасного та доцільного правового регулювання конкурентних відносин, від можливостей держави здійснювати ефективний контроль за діяльністю компаній на ринках тощо.

Розглянувши різні моделі конкурентного регулювання, можна розділити їх на дві традиційні моделі – «американську» і «європейську», що мають різні спрямування свого регулювання, мають різні політико-правові і соціальні передумови свого виникнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розгляду питань становлення та формування антимонопольного законодавства в різних країнах світу та особливостям антимонопольного регулювання присвятили свої праці такі вчені, як К. Смирнова, О. Бакалінська, М. Ковтун, Є. Горян, Б. Бережняк, Р. Пітман, Д. Хохлов та інші. На основі аналізу нормативно-правових актів конкурентного права та наукових праць видатних учених у галузі конкурентного права автор намагається зробити комплексний аналіз антимонопольно-конкурентного законодавства зарубіжних країн для подальшого визначення шляхів удосконалення конкурентного законодавства України.

Мета статті – розглянути історію формування антимонопольного законодавства іноземних країн. Зробити аналіз та визна-

чити особливості становлення антимонопольного регулювання в «американській» та «європейській» моделі.

Виклад основного матеріалу. Початком становлення конкурентного права на законодавчому рівні можна вважати кінець XIX – початок XX століття. У цей період у США відбувається монополізація майже всіх галузей виробництва, створюються картелі, синдикати, трести та інші форми монополій, на боротьбу з якими і були спрямовані перші антимонопольні закони. У США конкурентне законодавство отримало традиційну назву – антитрестівське, основним напрямом якого стало регулювання та заборона створення трестів. Метою антитрестівської політики є захист і посилення конкуренції шляхом створення перешкод виникнення і використання монопольної влади. [1; с. 165]

Першим актом у сфері антимонопольного законодавства став Закон Шермана, який було названо на честь автора законопроекту. Мета цього Закону – захист торгівлі і комерції від обмежень з боку монополій. Було заборонено угоди, об'єднання, таємні змови, які могли обмежувати торгівлю. Офіційна назва закону – Закон «Про захист торгівлі та комерційної діяльності проти незаконних обмежень та монополій» («An Act to Protect Trade Commerce against unlawful Restrain and monopolies» [10]. Але Закон Шермана мав певні недоліки і часто був застосований далеко не за прямим призначенням, порушуючи мету та принципи, задля яких він був створений.

Недоліки та довільне трактування судовими органами Закону Шермана слугували поштовхом для прийняття у 1914 році

Закону Клейтона (The Clayton Act), що передбачав обмеження діяльності трестів і створення Федеральної Торгової Комісії (ФТК) як органу, уповноваженого на проведення конкурентної політики. Закон Клейтона був спрямований на запобігання монополізації та на заборону злиття, що могло призвести до обмеження конкуренції. Закон Клейтона надав точний перелік дій, що вважалися незаконними і тягли за собою відповідальність.

У 1914 році створюється спеціальний орган із регулювання питань конкуренції – Федеральна Торгова Комісія, повноваження і завдання якої регулювалися прийнятим 26 вересня 1914 року Законом «Про Федеральну Торгову Комісію» (Federal Trade Commission Act). На той момент створення спеціального адміністративного федерального органу, метою діяльності якого було б створення сприятливих умов для добросовісної конкуренції шляхом розслідування й широкого інформування громадськості щодо зловживань у торгівлі, було необхідно. Основна ідея цього закону – захист конкуренції в рамках Законів Шермана і Клейтона, створення сприятливих умов для добросовісної конкуренції та заборона «нечесних методів конкуренції» у сфері бізнесу і торгівлі, які суперечили цілям соціальної політики та завдавали збитків споживачам. ФТК є незалежним адміністративним органом, що наділений особливою компетенцією та повноваженнями. Цим Законом Федеральній торговій комісії надавалося право вести розслідування й порушувати судові справи [1, с. 165].

Згодом було прийнято ще низку антимонопольних законів, зокрема Акт Робінсона-Патмана (Robinson-Patman Act, 1936), Акт Селлера-Кефавера (Celler-Kefauver antimerger act, 1950), Акт Харта-Скотта-Родіно (Hart-Scott-Rodino Antitrust Improvements Act, 1976).

Антимонопольні закони спрямовані на боротьбу зі злиттями, що може призвести до монополізації цілої галузі виробництва. Авжеж, злиття можуть мати як позитивний, так і негативний ефект, але контроль за злиттями є важливим завданням антимонопольних органів в особі Федеральної Торгової Комісії США. У 2010 році було прийнято «Положення про горизонтальні злиття», в якому детально описуються етапи аналізу горизонтальних злиттів. Якщо здійснення злиття компаніями має позитивний ефект і не загрожує конкуренції, то такі дії можуть бути дозволені. Злиття за своєю формою можуть бути горизонтальні (між конкурентами), вертикальні (на різних рівнях

виробничого ланцюга). На відміну від горизонтальних, вертикальні злиття за своєю суттю не скорочують кількість конкурентів на будь-якому ринку. Проте за певних умов вертикальні злиття можуть послабити конкуренцію і призвести до втрат для добробуту. Злиття, які не підпадають під жодну з цих категорій, об'єднані в загальну групу конгломератних злиттів [180].

У США регулювання захисту від недобросовісної конкуренції відбувається в рамках антитрастового законодавства. Стаття 5 Закону «Про Федеральну торгову комісію» передбачає заборону недобросовісної або такої, що вводить в оману, діяльності або практики в торгівлі між штатами або у зв'язку з нею. Крім того, ст. 44 (h) Закону «Про товарні знаки», або Закону Ленхема 1946 р., надає можливість судового захисту від неправомірних заяв щодо свого продукту в торгівлі між штатами [3].

«Американська модель» конкурентного законодавства також існує у Канаді та Японії, Аргентині, Чилі та інших державах і здебільшого спрямована на боротьбу з існуванням монополій, тоді як «Європейська модель» проконкурентного регулювання має на меті боротьбу не з монополіями, а зі зловживанням домінуючим становищем та недобросовісною конкуренцією.

Антимонопольне законодавство Канади побудоване на основі американської моделі та вважається також одним із найстаріших у світі. Але канадське антимонопольне регулювання порівняно з американською моделлю є не таким жорстким. Хоча розвиток антимонопольного законодавства триває вже більше ста років, лише із прийняттям у 1986 році Закону про конкуренцію почала реалізовуватися рішуча конкурентна політика контролю за злиттями й монопольною поведінкою, що є основою сучасної антимонопольної політики Канади. Закон гарантує забезпечення рівних можливостей малим і середнім підприємствам для участі в розбудові економіки Канади. Закон визначає випадки заборони зловживання монопольним становищем і надає перелік дій, що вважаються антиконкурентними і стосуються зловживань домінуючим положенням. Серед них, зокрема: захоплення частини ринку вертикально інтегрованим постачальником з метою витіснення неінтегрованих покупців, які конкурують із постачальником; використання переважного права на купівлю з метою вилучення з ринку обмеженої частини ресурсів, необхідних для здійснення виробництва; скупка товарів з метою запобігання зниженню цін; встановлення вимог до якості товарів, не сумісних з якістю товарів, що випус-

каються конкурентом, з метою обмеження доступу до ринку або усунення конкурента з ринку; продаж товарів за ціною, нижчою від продажної вартості, щоб дисциплінувати або усунути конкурента; пред'явлення вимоги до постачальника першочергового продажу конкретним покупцям з метою обмежити доступ на ринок конкурентам і збільшити свою частку на ринку. Паралельно з цим до порушників можуть застосовуватися заходи кримінальної відповідальності, а їхні дії можуть стати предметом цивільного позову з боку потерпілих з метою відшкодування нанесеного збитку [4, с. 113].

Антимонопольне законодавство Великої Британії почало свій розвиток як американська модель антимонопольного регулювання, але його приписи ліберальніші зі американські і поєднують у собі традиційну британську політику свободи торгівлі та мінімізацію прямого державного втручання в господарську діяльність підприємців [5, ст. 27]. Загалом, треба зазначити, що антимонопольне законодавство Великої Британії аж до 1998 року не закріплювало цілей антимонопольної політики та чіткої системи покарань. Повноваженнями щодо розслідування монополістичних діянь і накладення штрафів антимонопольні органи Великої Британії були наділені лише у 1998 році під безпосереднім впливом ЄС.

Сьогодні для цієї країни притаманні дві правові системи державного контролю. В основу першої покладено принципи добросовісної торгівлі та конкуренції. Основними державними органами, які здійснюють відомчий контроль, є Комісія з монополій, Відомство з добросовісної торгівлі, державний секретар торгівлі та промисловості. Стосовно другої системи, то головну роль контролера виконують суди, які своїми рішеннями створюють обмежувальну торговельну практику. Ці дві системи постійно перебувають у тісному взаємозв'язку, виконуючи функцію загального нагляду та стимулюючи конкуренцію на ринку.

Потрібно зазначити те, що, попри розвиток антимонопольного законодавства Великої Британії за американською моделлю, норми Закону «Про конкуренцію» 1998 року повністю відповідають нормам антимонопольного права ЄС. Але розвиток антимонопольного права в цілому в руслі загальноєвропейського підходу є доволі складним та має свої особливості. Так, британські антимонопольні органи, всупереч європейським, активно застосовують санкції не тільки штрафного характеру, а й так звані заходи щодо реструктуризації, здійснюючи активне втручання у сферу функціонування вільного

ринку та механізми ціноутворення, у структуру ринків і взаємовідносин суб'єктів господарювання на певних ринках.

На противагу Американській моделі антимонопольного та антитрестівського регулювання перші конкурентні закони в Європі з'являються після Другої Світової війни. У той час відбувається інтеграція європейських держав, створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Основним завданням Європейських країн було створення і функціонування єдиного ринку, з чесними та добросовісними правилами ринкової економіки. Усе це передбачало правове регулювання економіки та закріплення основних правил та норм антимонопольного регулювання на законодавчому рівні. Європейська модель конкурентного регулювання має свої особливості порівняно з американською і в основному спрямована на контроль за зловживанням монополістичним становищем, захист від неправомірних антиконкурентних дій інших суб'єктів та державних органів, а також боротьбу з проявами недобросовісної конкуренції, що є основними напрямками конкурентної політики Європейського Союзу.

У Європі перші акти не були систематизовані і містилися в різних нормативно-правових актах. Перші закони виникали на рівні національного законодавства країн сьогоденного Європейського Союзу.

Завданнями конкурентної політики є підтримка конкуренції на належному рівні; недопущення дискримінації державними структурами та монополістичними об'єднаннями суб'єктів господарювання; захист та підтримка суб'єктів малого та середнього бізнесу; захист економічних прав і свобод споживачів та підприємців; підтримання функціонування єдиного європейського ринку на основі чесною, справедливою, конкурентної боротьби.

Як зазначає К. Смирнова, мета антимонопольного регулювання збігається з політико-економічною метою діяльності Європейського Союзу в цілому, що проявляється у сприятті інтеграції в рамках спільного ринку [6]. Це закріплено у Римському договорі, який заклав фундамент системи антимонопольного права ЄС, що існує сьогодні. У преамбулі до цього договору закріплено, що «подолання бар'єрів, що роз'єднують Європу, потребує узгоджених дій, які покликані гарантувати чесну конкуренцію» [7].

Економіко-політичний союз країн визначив європейську інтеграцію країн європейської частини континенту як кінцеву мету в цій сфері. Творці та ідеологи спільного ринку прагнуть сформулювати єдине право ЄС, норми

якого не лише регулювали б міждержавні економічні відносини, а й регламентували б господарські відносини всієї території внутрішнього ринку ЄС. Конкуренція є найкращим стимулом до економічного зростання. Європейська Комісія в одній зі своїх доповідей зазначає, що за відсутності конкуренції на ринку відсутній розвиток виробництва та технологічний прогрес.

Основними цілями конкурентної політики є усунення загроз, що можуть негативно вплинути на вільний ринок; наближення національних законодавств країн-членів настільки, наскільки це необхідно для нормального функціонування внутрішнього ринку; удосконалення виробництва та підвищення конкурентоспроможності товарів та послуг; технічне зростання та підвищення ефективності економіки об'єднаної Європи тощо.

Початок розвитку наднаціонального антимонопольного регулювання було покладено одночасно з підписанням у 1951 році Договору про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі (інша назва – Паризький договір, який набрав чинності у 1952 році). Подальший розвиток конкурентного законодавства ЄС відбувався у зв'язку з підписанням 25 березня 1957 року Римського договору, який набрав чинності 01 січня 1958 року та офіційна назва якого – Договір «Про Європейський Союз». До речі, цим Договором були закріплені основні принципи існування ЄС як політичного утворення. [8]. Згодом були внесені зміни до Римського договору шляхом підписання Маастрихтського (1992), Ніццького (2001) та Лісабонського (2007) договорів. Але напрям антимонопольного регулювання, а також основні принципи та цілі лишилися незмінними. Глава «Правила конкуренції», ст. 81-86 Римського договору знайшли своє відображення у ст. 101-106 Договору про функціонування ЄС (Лісабонський договір) [7] частини 3, розділу VII, який має назву «Спільні правила конкуренції, оподаткування та наближення до законодавства».

Правила конкуренції базуються на ст. 3 Ніццького договору, у якій ідеться про діяльність Спільноти, яка гарантує, що конкуренція на внутрішньому ринку не порушується [9]. Правила конкуренції спрямовані на встановлення спільних умов функціонування ринкового середовища для всіх країн-учасниць. Основними способами захисту конкуренції та попередження правопорушень є заходи, спрямовані на боротьбу і заборону картельних змов та узгоджень, які завдають шкоди конкуренції; заборону зловживань монополієм становити; контр-

оль за злиттями (концентраціями); контроль за наданням державної допомоги та заходи щодо попередження і захисту від недобросовісної конкуренції. Усі названі заходи регламентовані в нормативно-правових актах, що регулюють діяльність Європейського Союзу. Розглянемо детальніше особливості законодавчого регулювання конкуренції в ЄС.

Сьогодні в більшості країн світу розроблено та діє спеціальне законодавство в напрямі захисту конкуренції. Регулювання конкуренції відбувається як на державному, так і на наддержавному рівні.

Висновки.

1. Зробивши короткий екскурс в історію становлення конкурентного законодавства кінця XIX–XX століть, можна дійти висновку, що саме в цей період питання регулювання конкуренції отримують своє законодавче забезпечення майже у всіх країнах світу, а отже, відбувається становлення конкурентного законодавства. Відбувається створення регуляторних антимонопольних органів.

2. «Американська модель» ставить за мету боротьбу з монополіями; «Європейська», навпаки, лише обмежує діяльність монополій та забороняє зловживання монополієм становити, а не його займання.

3. Необхідно наголосити на тому, що саме основоположні норми антитрастового законодавства США стали основою для подальшого розвитку конкурентного законодавства всіх країн. США на власному прикладі проілюстрували всьому світові придатні варіанти ефективної реалізації конкурентної політики, застосовуючи як жорсткі методи, так і лояльні. Особливу роль у цьому відіграє структура створених антимонопольних органів, їхні повноваження та розмежування компетенції, оскільки саме ці, вперше створені США органи безпосередньо займалися реалізацією правових приписів, саме їхня діяльність вказує нам сьогодні на досягнуті результати в минулому.

4. Значний відбиток політика США наклала на свою країну-сусідку – Канаду. Як відомо, Канада перейняла досвід США, значно пом'якшивши її головні санкції та покарання за порушення «правил чесної гри» в умовах ринкової боротьби. Хоча розвиток антимонопольного законодавства триває вже більше ста років, лише із прийняттям у 1986 році Закону про конкуренцію почала розвиватися рішуча конкурентна політика контролю за злиттями й монополією поведінкою, що є основою сучасної антимонопольної політики Канади.

5. Розвиток антимонопольного регулювання Великої Британії спочатку мав за

основу систему законодавства США, але згодом, під впливом Європейського Союзу антимонопольна політика отримала більше рис європейської моделі. Сьогодні Великій Британії притаманні дві правові системи державного контролю. В основу першої покладено принципи добросовісної торгівлі та конкуренції, основними регуляторами є Комісія з монополій, Відомство з добросовісної торгівлі, державний секретар торгівлі та промисловості. Стосовно другої системи, то головну роль контролера виконують суди, які своїми рішеннями створюють обмежувальну торгівельну практику. Ці дві системи постійно перебувають у тісному взаємозв'язку, виконуючи функцію загального нагляду та стимулюючи конкуренцію на ринку. Норми Закону «Про конкуренцію» 1998 року повністю відповідають нормам антимонопольного права ЄС.

6. Регулювання конкурентних відносин у країнах Європейської спільноти відбувається як на рівні національного законодавства, так і на рівні конкурентного права ЄС. Для забезпечення цілісного та комплексного підходу до боротьби з порушенням конкурентного законодавства в усіх країнах-членах ЄС застосовує спільну політику в області конкуренції. Конкурентна політика ЄС спрямована на запобігання порушенням та сприяння створенню єдиного європейського ринку та попередження його руйнування від неправної діяльності юридичних осіб. Цілями також є забезпечення вільного ринку, поліпшення виробництва, запровадження технічного прогресу, зростання ефективності економіки та підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг, забезпечення конкурентного середовища всередині Європейського союзу та в міжнародному масштабі.

Статья посвящена рассмотрению истории становления конкурентного законодательства зарубежных стран. В частности, автором был рассмотрен опыт формирования моделей конкурентного права и законодательства в США, Канаде, Великобритании и странах Европейского сообщества. Рассмотрены сегодняшний опыт регулирования конкурентных отношений в зарубежных странах и основные положения антимонопольного законодательства современности.

Ключевые слова: антимонопольное законодательство, конкурентное право, конкурентное законодательство, антитрестовое законодательство, антимонопольная политика государства, антимонопольное регулирование.

The article is devoted to the history of the formation of competition legislation in foreign countries. In particular, the author reviewed the experience of forming models of competition law and legislation in the United States, Canada, Great Britain and the countries of the European Community. The current experience in regulating competitive relations in foreign countries, and the main provisions of modern antitrust laws are reviewed.

Key words: antitrust law, competition law, competition law, antitrust legislation, state antitrust policy, antitrust regulation.

Список використаних джерел:

1. Ковтун М.С. Американська модель антимонопольного регулювання: особливості становлення та розвитку. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 4. С. 164-166.
2. Рассел Пітман, Антимонопольна політика США. Частина 3. Горизонтальні злиття. Серпень 1, 2016. URL: <https://voxukraine.org/uk/horizontal-mergers-ua/>
3. Бакаліньська О.О. Конкурентне право : навчальний посібник. Київ: КНТЕУ, 2009. 380 с.
4. Бережняк Б., Кормич Б. Антимонопольное законодательство Канады. Юридический вестник. 1998. № 1. С. 113–115.
5. Горян Є.В., Карасик О.О. Антимонопольне регулювання холдингових компаній в США, Англії, ФРН та Україні: порівняльно-правовий аналіз. Часопис академії адвокатури України. 2014. № 1(22). С. 25-32.
6. Смирнова К.В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 490 с.
7. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal. 2012. С. 326/47 (26.10.2012). Р. 1–390. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
8. Договір про заснування Європейської Спільноти / Міжнародний документ від 25.03.1957. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017
9. Treaty establishing the European Community (Nice consolidated version). Official Journal of the European Union. 2002. С. 325. Р. 40–41. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2002:325:TOC>
10. «An Act to Protect Trade Commerce against unlawful Restrain and monopolies» (Закон «Про захист торгівлі та комерційної діяльності проти незаконних обмежень та монополій»). URL: <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=51&page=transcript>